

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-90-7-10>

МОДАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ПИТАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ

Педченко С. О.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови*

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна*

Актуальним аспектом сучасної теорії мовної модальності є специфіка реалізації субкатегорійних модальних значень у питальних реченнях. Ця проблема, зі свого боку, вимагає розв'язання таких важливих теоретико-практичних викликів, як окреслення статусу категорії «питальна модальність», характеристика засобів її репрезентації, з'ясування лінгво-прагматичних параметрів тощо. У мовознавстві до цього часу не вироблено єдиного погляду на означене лінгвальне явище. Прихильники широкого тлумачення модальності розглядають питальність як одне з основних модальних значень [9; 10]. За їхнім переконанням, об'єктивна модальність функцієє на основі протиставлення розповідного, спонукального й питального компонентів. Інші вчені наполягають на недоцільності введення до кола модальних значень категорій комунікативної установки мовлення, пропонуючи обмежитись семами реальності / ірреальності (можливості, необхідності та бажальності) [5]. Фактичний матеріал, що є в нашому розпорядженні, потверджує невірність ототожнення категорій модальності й настанови, оскільки вони належать до різних рівнів речення – семантичного й комунікативного. Так, семантико-синтаксична структура питального за метою висловлювання речення може бути репрезентована різними типами модальності: *Лузи, лузи, пропахлі сіном прілим, чи ви мене впізнали, земляка?* (В. Симоненко) – ірреальне об'єктивно-модальне значення; *Мамусю, а для чого це все?* (О. Забужко) – реальне об'єктивно-модальне значення; *Хіба йому, такому перемерзлому, такому перетрудженому на своєму віку, зігрітися лише травною чи землею?* (М. Матіос) – епістемічне суб'єктивно-модальне значення; *Чи не можна мені відпочити?* (З. Тулуб) – волітивне суб'єктивно-модальне значення.

Як бачимо, основними маркерами модальних значень у цих реченневих конструкціях є питальні частки, окреслити функційно-семантичні межі яких неможливо без залучення результатів дослідження семантико-синтаксичних властивостей питальних висловлень. Більшість учених з-поміж характерних особливостей цих структур як основну

виокремлюють здатність маніфестувати волонтактивне модальне значення – спонукати адресата до повідомлення потрібної мовцю інформації [4, с. 145; 6, с. 21; 7, с. 129]. Питальний комунікативний акт, мотивований усвідомленою продуцентом необхідністю розв'язати проблему вибору між альтернативними рішеннями [8, с. 206], покликаний «спровокувати» в процесі мовленнєвої поведінки бажану відповідь реципієнта [2, с. 315–316]. Модальні значення питального висловлення детерміновані наявністю / відсутністю пресупозитивних знань мовця. Якщо суб'єкт мовлення хоче поповнити інформацію про події, явища, об'єкти тощо, якою володіє, з'ясувавши нові деталі, модальне наповнення речення визначають як реальне: *Як же все починалося?* (М. Савченко); *...які двигуни потрібні для твоєї машини?* (С. Жадан); *Де могили наших героїв, товаришів наших?* (О. Довженко). Л. Кадомцева кваліфікує такі структури як «речення прямої з'ясувальної питальності» [7, с. 132], Ш. Баллі, ранжуювавши дескриптивний компонент висловлення (пропозицію) на дві частини – диктум і модус, трактує їх як «часткові диктальні» (на зразок *Хто виконав завдання?*) та «часткові модальні» (на зразок *Чи це завдання він виконав?*), І. Вихованець дефінує означені конструкції як частковопитальні [4, с. 146]. Почасти інтонаційно-синтаксичні засоби стають оформлювачами реченневих структур, спрямованих на з'ясування істинності чи хибності пропозиційного змісту попередніх висловлень: *Ти знаєш його?* (А. Тесленко); *Чи образив його хтось?* (Остап Вишня). Модальність таких висловлень визначається як ірреальна, здебільшого ускладнена епістемічними, волітивними, аксіологічними суб'єктивно-модальними значеннями: – *Чи думала ти про те, що чорна курочка з білими цяточками – символ нічного неба?!* (І. Роздобудько); *А хіба можна без людей, дочко? – здивувалася мати* (Є. Гуцало); *Невже йому нецікаво їхати без мене?* (Ю. Андрухович); – *Так ти що, і ночував в степу?* (М. Вінграновський). Цей тип конструкцій загалом відповідає «реченням прямої уточнюючої питальності», у термінології Л. Кадомцевої, що «розраховані на перевірку знань, коли мовець майже передбачає зміст очікуваної відповіді» [7, с. 131–132], «повним модальним» і «повним диктальним» («модально-диктальним») питанням Ш. Баллі [1] та «загальнопитальним», за класифікацією І. Вихованця [4, с. 146], реченням. Складність модальної параметризації розглянутих висловлень потверджує й те, що прихильники когнітивної теорії модальності ідентифікують питальні речення як такі, що «демонструють доцентрово-відцентровий тип модальності», адже «будь-яке запитання містить у собі певне відображення дійсності і спонукання до заповнення деяких лакун знання» [3, с. 83].

Отже, пропозитивний зміст питальної конструкції може бути модифікований різноманітними суб'єктивно-модальними відтінками. Партикули при цьому автономно не реалізують ту або ту прагматично

орієнтовану семантику, а формують модальний план висловлення сукупно з іншими лінгвальними та паралінгвальними засобами (просодичними, лексико-граматичними, синтаксичними тощо).

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М. : Издательство иностранной литературы, 1955. 416 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М. : Прогресс, 1974. 446 с.
3. Бріцин В. М. Модальність і предикативність: лінії розмежування і протиставлення. *Мовознавство*. 2015. № 2. С. 77–85.
4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. К. : Либідь, 1993. 368 с.
5. Доценко О. Л. Семантико-прагматичний синтаксис : особливості вираження модальності. К. : Міленіум, 2006. 226 с.
6. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. К. : НМКВО, 1992. 399 с.
7. Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. К. : Наукова думка, 1972. 515 с.
8. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. М. : Прогресс, 1988. 656 с.
9. Ткачук В. М. Категорія суб'єктивної модальності. Тернопіль : Підручники й посібники, 2003. 240 с.
10. Шинкарук В. Д. Модус і диктум у структурі речення : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2003. 465 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-90-7-11>

СЕМАНТИКА СУБ'ЄКТА ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК КОНСТРУЮВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ

Сулима О. П.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови*

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

У середині ХХ ст. у світовому та українському мовознавстві популярною стала вербоцентристська теорія, згідно з якою компоненти структури речення поділяються на облігаторні, передбачені валентністю предиката, – та сирконстанти, необов'язкові. У 80-х рр. ХХ ст.